

УДК 336.71

РЕГУЛЮВАННЯ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Блацук-Дев'яткіна Н.З., Петик Л.О., Кіндрат Ю.І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Постійно зростаюча роль споживчого кредиту в діяльності банків України і в економіці загалом, а також його соціальний характер доводять необхідність його кращого регулювання. При цьому ринок споживчих кредитів в Україні до введення в дію Закону України «Про споживче кредитування» фактично регулювався загальними нормами банківського права. Прийнятий Закон став значною подією у законодавчому регулюванні та важливим першим кроком у вирішенні проблем у цьому сегменті кредитування. Стаття присвячена проблемам регулювання споживчого кредиту в сучасних умовах. Проаналізовано сучасний стан законодавчого регулювання споживчого кредиту в Україні. Обґрунтовано необхідність його удосконалення. Як актуальний підхід до удосконалення регулювання споживчого кредиту запропоновано захист споживачів фінансових послуг.

Ключові слова: споживчий кредит, фінансові установи, кредитування, регулювання банківського споживчого кредитування.

Постановка проблеми. Кредитування фізичних осіб – важлива складова економіки і фінансового сектора України, яка має велике значення для успішного розвитку ринку роздрібних фінансових послуг і стабільності фінансового сектору. Говорячи про проблеми кредитування в Україні відзначають недосконалість правової бази кредитування. На сьогодні вже прийнятий Закон України «Про споживче кредитування» [1] в якому запропоновано створити механізм споживчого кредитування, що забезпечить захист прав і законних інтересів як споживачів, так і кредиторів у цій сфері, створить належне конкурентне середовище на фінансовому ринку, підвищить рівень довіри населення до нього, забезпечить сприятливі умови для розвитку економіки. Проте, і на далі існують проблемні питання. За таких обставин одним із важливих питань є аналіз регулювання споживчого кредитування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями регулювання споживчого кредитування загалом та його окремих аспектів займалися, зокрема, такі автори, як І. Безклубий, Т. Болгар, Л. Іваненко, С. Лепех, О. Яременко. Водночас більш поглибленого вивчення потребують питання регулювання споживчого кредитування з урахуванням сучасних тенденцій розвитку законодавства.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідженню проблем регулювання банківського споживчого кредитування та забезпечення належного рівня його функціонування присвячено чимало праць вітчизняних економістів проте досить багато проблем так і залишаються невирішеними. Існування низки проблем, що стосуються аспектів регулювання банківського кредитування фізичних осіб і потребують подальших досліджень та наукових розробок.

Мета статті. Метою роботи є дослідження теоретичних і практичних аспектів регулювання банківського споживчого кредитування, встановлення позитивних та негативних сторін та розробка шляхів їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Протягом 25 років споживчий сегмент фінансового ринку значним чином ігнорувався в Україні. Акцент робився на корпоративні кредити, які часто були

кредитуванням інсайдерів та афілійованих осіб, а не справжніми кредитами для бізнесу. Споживчі кредити складають близько 17% від загального кредитного портфеля фінансових установ в Україні, тоді як у Польщі кредити домогосподарств складають біля 60% від усіх кредитів [2].

Розвиток надійного ринку споживчого кредитування в Україні став серйозним викликом. Частково це пов'язано з тим, що низький рівень доходу на душу населення в Україні (2 186 доларів США у 2016 році порівняно з 4 030 доларами США у 2013 році до політичної/фінансової кризи) обмежує кількість потенційних споживачів-позичальників [2]. Окрім того, пересічні громадяни мають низький рівень фінансової грамотності і вважають, що кредит можна брати тільки в разі крайньої необхідності. Така недовіра до банків посилює цю тенденцію.

Крім цього, в законодавстві України існували певні прогалини в регулюванні споживчого кредитування, зокрема, це стосується недостовірної реклами, розкриття інформації, оцінки кредитоспроможності позичальника, кредитного посередництва, неправомірних умов договорів споживчого кредиту, нав'язування додаткових та супутніх послуг, а також відсутності однакових вимог до кредиторів, які є банками та небанківськими установами, та відповідальності у сфері споживчого кредитування [3].

З іншої сторони, банки – також стикаються з низкою перешкод. Українські фінансові установи, зазвичай, не надавали особливого значення споживчому кредитуванню і не достатньо знайомі зі стратегіями та практичними підходами, необхідними для розвитку цього ринку. Серед кредиторів поширеним також є уявлення, що позичальники не погашатимуть свої борги, що призводить до наявності обтяжливих умов у кредитних договорах і стягнення винагороди за високий ризик, замаскованої під комісійні або високі процентні ставки. Сегмент споживчого кредитування в Україні характерний численними прикладами оманливої реклами, недоброчесної практики та «асиметричних» умов кредитування тощо.

На нашу думку, така ситуація зумовлена, в першу чергу, недосконалим законодавчим регулюванням споживчого кредиту в Україні.

© Блацук-Дев'яткіна Н.З., Петик Л.О., Кіндрат Ю.І., 2018

До останнього часу був відсутній уніфікований спеціалізований закон, який забезпечував би розвиток споживчої сфери.

На сьогодні, в рамках гармонізації української законодавчої бази з європейською, як того вимагає Угода про асоціацію з ЄС, агентство USAID запровадив в Україні Проект «Трансформація фінансового сектору в Україні», основним завданням якого є розвиток та покращення надання фінансових послуг в Україні, а одним із основних напрямів діяльності Проекту є впровадження кращих світових практик споживчого кредитування та захист прав споживачів [4]. Так, 10 червня 2017 року прийнятий Закон «Про споживче кредитування» [1], який став значною подією в законодавчому регулюванні цієї сфери та важливим першим кроком у вирішенні проблеми у цьому сегменті кредитування.

Даний Закон повинен був заповнити прогалини у регулюванні споживчого кредитування, що існували раніше, і, зокрема, підсилити захист прав споживача як вразливої сторони кредитних правовідносин:

- оманлива реклама. Закон запроваджує заборону реклами безпроцентних кредитів або «кредитів всім», та вимагає чіткого зазначення реальної річної процентної ставки, якщо в рекламі містяться будь-які дані, що стосуються витрат за кредитом);

- надання кредитором інформації до і під час укладення договору. Закон запроваджує паспорт споживчого кредиту – обов'язкову письмову інформацію, яка має відповідати договору;

- обов'язкова оцінка кредитоспроможності позичальника;

- незаконні умови договорів. Наприклад, Закон забороняє односторонню зміну умов договору або вимогу укласти договір страхування із конкретною страховою компанією;

- відповідальність позичальника. Обмеження по сумі пені та штрафів.

Закон надає позичальнику широке коло прав у відносинах з фінансовими установами, а саме:

- отримати вичерпну інформацію про умови кредитування до укладення договору;

- відмовитись від кредитного договору протягом 14 днів з моменту укладення;

- раз на місяць отримувати інформацію про стан виконання зобов'язань та розмір заборгованості;

- достроково повернути кошти без додаткових платежів;

- право на обмеження розміру пені за простроченим зобов'язанням у розмірі 15% суми боргу та загальної суми штрафів і пені – половиною суми отриманих кредитних коштів.

Але є випадки, у яких положення Закону не застосовуються: поширені серед споживачів кредитні договори із строком погашення до одного місяця; кредитні договори, розмір кредиту за якими не перевищує однієї мінімальної заробітної плати на день укладення договору; договори позики, що не передбачають сплати процентів чи інших платежів за користування грошовими коштами; кредити, що надаються ломбардами у разі передання предмета застави на збереження ломбарду, за умови, що зобов'язання споживача обмежується вартістю предмета застави.

В усіх зазначених випадках фінансова установа може обійти вимоги Закону, при цьому його не порушивши.

Проте, практика показує, що в законодавстві України існують певні прогалини в регулюванні споживчого кредитування, зокрема, це стосується таких моментів.

Головною метою законопроекту «Про споживче кредитування» є допомога й захист громадян України в стосунках з банками, проте у деяких фахівців немає впевненості, що даний нормативний акт зможе належним чином врегулювати цю царину відносин [3]. Фінансисти зазначають, що закон знівелює права кредиторів і дасть можливість позичальникам ухилитися від виконання своїх зобов'язань.

В новий закон ввели обмеження, що дозволяє не вважати споживчим кредитом придбання товарів (робіт, послуг), пов'язаних із незалежною професійною діяльністю. Таким чином, наприклад, адвокат, оцінювач, нотаріус і т.д., купуючи автомобіль, як фізична особа муситиме доводити, чи є цей кредит споживчим і чи поширюються на нього гарантії, передбачені законом.

В частині захисту прав споживачів законодавство не зважає на специфіку фінансового сектору. Окремих законів з цього питання немає, а загальне законодавство застосовується українською, оскільки в Україні відсутня детальна правова регламентація споживчого кредиту, як того вимагають європейські стандарти, зокрема, Директива ЄС 2008/48 про кредитні договори для споживачів [5]. В Україні не на один з органів не покладено функції захисту споживачів фінансових послуг, їм не надано прямих повноважень щодо рішення суперечок у судовому порядку, а судова процедура малоефективна, оскільки занадто тривала й обтяжлива.

Не зовсім коректна, на нашу думку, норма, що дозволяє громадянам розривати кредитні договори впродовж гарантійного терміну товару (послуги), придбаного за рахунок кредитних коштів. А також пропозиція зобов'язати кредиторів повертати позичальникові кошти за супутні послуги (наприклад, за оцінку нерухомості) впродовж семи днів з моменту розірвання кредитного договору. Якщо фінансова не укладеться в цей термін, їм доведеться заплатити відсотки за використання цих коштів. Якщо на момент відмови від кредиту супутню послугу вже зроблено і плату за неї здійснено, договір є виконаним і не може бути припиненим внаслідок відмови від кредиту. Таке формулювання законопроекту створює колізію, яка може призвести до необхідності повернення споживачеві коштів, сплачених за вже спожиту послугу.

Як вже зазначалось, задекларованою метою документа є імплементація європейських норм, захист прав і законних інтересів споживачів і кредиторів у сфері споживчого кредитування. Проте у законі норми Директиви ЄС враховано вкрай нерівномірно. Зокрема, проігноровано положення про захист прав кредиторів. Водночас норми із захисту позичальників розширено далеко за прийняті у Європі межі. Крім того, не розділяються середньостатистичні позичальники та позичальники, які братимуть багатомільйонні кредити на придбання елітної нерухомості, яхт

тощо. Для цього у Європі передбачено обмеження суми кредиту, понад яку він вже не вважається споживчим [3].

За час дії закону можна відзначити недотримання банками вимог законодавства. Так, практика розкриття інформації в Україні є неналежною, починаючи від розкриття інформації у період до укладання договору і протягом усього строку його дії. У період до укладання договору інформація дуже часто не надається в письмовому вигляді, як то вимагає законодавство. Також протягом терміну дії договору для фінансових установ звичайною практикою є інформування позичальників про зміни істотних умов договорів шляхом розміщення відповідної інформації на веб-сайті банку чи її опублікування в друкованих ЗМІ, а це призводить до того, що споживачі часом лишаються непоінформованими щодо реальних умов договору. Рекламні матеріали не є інформативними для позичальника. Замість надання інформації щодо вартості кредиту (найважливішої для споживача інформації – реальної річної процентної ставки), кредиторів облягає акцент на простоті та швидкості отримання кредиту, або подальшого обслуговування кредиту.

За законом, фінустанова нині зобов'язана повідомляти клієнта про розмір реальної ставки за кредитом, але на практиці не повідомляють позичальників про вартість супутніх послуг і в майбутньому. Варто зазначити, що таку вимогу законопроекту виконати не просто. Вартість послуг нотаріусів, оцінювачів і страхових компаній не встановлюється і не контролюється державою, фінансові установи не мають інструментів для регулярного дослідження ринків додаткових послуг третіми особами в аспекті регіонів України. Тому кредитор не завжди може ефективно й об'єктивно інформувати споживача щодо вартості послуг третіх осіб.

Банки і далі пропонують клієнтам «безпроцентні» кредити порушуючи заборону, встановлену Законом щодо реклами кредиту як безпроцентного, під нуль процентів чи містить іншу аналогічну за змістом та сутністю інформацію (наприклад, ставку, дуже близьку до нуля).

Отже, останнім часом простежується тенденція розвитку законодавства у зазначеному на-

прямку. Зокрема, в українській правовій системі знайшли відображення прогресивні тенденції щодо регулювання спектру питань, пов'язаних із забезпеченням виконання кредитних зобов'язань. Однак комплексного та системного підходу до розбудови належного регулювання у галузі банківського кредитування в Україні поки не існує.

Висновки і пропозиції. Прийняття Закону «Про споживче кредитування» стало не лише фактом створення єдиного уніфікованого законодавчого акта зі споживчого кредиту, а й значним кроком у стандартизації в Україні кредитування фізичних осіб.

В Україні стандарти кредитування, націлені на пруденційне регулювання, розвинуті краще порівняно з тими, що спрямовані на захист прав споживачів фінансових послуг.

Щодо захисту споживачів усіх фінансових послуг необхідно встановити:

- чіткі повноваження державних органів із захисту споживачів фінансових послуг;

- конкретні фінансові санкції й адміністративну відповідальність посадовців фінансових установ за порушення прав споживачів, зокрема за відмову посадовців фінансових установ у наданні громадянам-споживачам необхідної, доступної, достовірної і своєчасної інформації про фінансову послугу та за бездіяльність цих посадовців у разі надання недостовірної інформації про фінансову послугу;

- однакові правила поведінки для банків і небанківських фінансових установ та вимоги до реклами усіх фінансових послуг.

Перспектива подальшого розвитку кредитних відносин в Україні безпосередньо залежить від імплементації якісно нових підходів до їх регулювання. Передусім це регулювання потребує вдосконалення у напрямку забезпечення належного юридичного режиму функціонування конкретних механізмів та інструментів, що використовуються в діяльності суб'єктів фінансових та кредитних правовідносин. Особлива роль належить поглибленню та вдосконаленню регулювання у сфері банківського кредитування, оскільки банківські установи є домінуючим видом фінансових посередників, а здійснювані ними кредитні операції є найвагомішою для розвитку економіки фінансовою послугою.

Список літератури:

1. Про споживче кредитування. Закон України від 15.11.2016 р. № 1734-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>.
2. Проект USAID «Споживче кредитування в Україні: правові гарантії та поточна практика» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gofintechua.info/wp-content/uploads/2018/02/Financial-Consumer-Protection-report_Sept2017_ua-1.pdf.
3. Кривецький О. Проблеми вдосконалення механізму споживчого кредитування / О. Кривецький // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1841:chi-vdastysya-udoskonaliti-mekhanizm-spozivchogo-kredituvannya&catid=8&Itemid=350.
4. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2018/05/REQ-KYV-18-0152-Training-on-sales-and-legal-issues-Ukr.pdf>.
5. Директива 2008/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23.04.2008 про кредитні угоди для споживачів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b19.

Блащук-Девяткина Н.З., Петък Л.О., Киндрат Ю.И.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

РЕГУЛИРОВАНИЕ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Аннотация

Постоянно возрастающая роль потребительского кредита в деятельности банков Украины и в экономике в целом, а также его социальный характер доказывают необходимость его лучшего регулирования. При этом рынок потребительских кредитов в Украине до введения в действие Закона Украины «О потребительском кредитовании» фактически регулировался общими нормами банковского права. Принят Закон стал значительным событием в законодательном регулировании и важным первым шагом в решении проблем в этом сегменте кредитования. Статья посвящена проблемам регулирования потребительского кредита в современных условиях. Проанализированы текущее состояние законодательного регулирования потребительского кредита в Украине. Обоснована необходимость его совершенствования. Как подход к совершенствованию регулирования потребительского кредита предложено защите прав потребителей финансовых услуг.

Ключевые слова: потребительский кредит, финансовые учреждения, кредитование, регулирование банковского потребительского кредитования.

Blashchuk-Deviatkina N.Z., Petyk L.O., Kindrat U.I.

Lviv National University named after Ivan Franko

CONSUMER LENDING REGULATION IN UKRAINE

Summary

The constantly increasing role of consumer credit in the activity of Ukrainian banks and in the economy in general, as well as its social nature proves the need for its better regulation. At the same time, the market of consumer loans in Ukraine before the enactment of the Law of Ukraine "About Consumer Lending" was actually regulated by the general rules of banking law. The adopted Law has become a significant legislative changeover and an important first step in solving problems in this segment of lending. The article is devoted to problems of regulation of consumer credit in modern conditions. The current state of the legislative regulation of consumer credit in Ukraine is analyzed. The necessity of its improvement is substantiated. The protection of consumers of financial services is proposed as an actual approach to improving consumer credit regulation.

Keywords: consumer credit, financial institutions, lending, regulation of banking consumer lending.